Ankara Üniversitesi
SBF Dergisi,
Cilt 81, No. 1, 2026, s. 91-110
Türkçe

Araştırma Makalesi / Research Article
DOI

1915-1918 KITLIĞININ LÜBNAN'DA ULUS İNŞASINDA VE FRANSIZ HAKİMİYETİNİN MEŞRULAŞTIRILMASINDA ARAÇSAL ROLÜ *

Dr. Öğr. Üyesi Selim Sezer
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
ORCID: 0000-0001-7880-8614
ROR ID: ror.org/00xvpq40

● ● ●

Öz

Birinci Dünya Savaşı esnasında Levant bölgesinde yaşanan büyük kıtlık, en ağır sonuçları Cebel-i Lübnan'da meydana getirmiştir. Kıtlığın sebepleri ve muhtelif tarafların sorumluluk düzeyleri akademik literatürde tartışma konusudur. Lübnanlı Maruni önde gelenleri ise kıtlığı Osmanlı yönetiminin kasıtlı aç bırakma politikasının sonucu olarak betimlemiştir. Bu bakış açısı savaş sonrasında hâkim görüş haline getirilmiş, bir yandan kıtlığın ulusa yaşattığı felaket ve bunun karşısında ortaya konulduğu varsayılan direniş Lübnan ulusal kimliğinin kurucu unsurları arasında yer alırken, diğer yandan Fransa bir kurtarıcı pozisyonuna yerleştirilmiş ve bu durum 1920-1943 yılları arasındaki Fransız mandasını meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür. Makale, Cebel-i Lübnan'daki Osmanlı hakimiyetinin son dönemlerinin karakteristik özelliklerini, kıtlığın kaynaklarını ve kıtlık hakkındaki farklı anlatıları, Maruni söylemindeki Osmanlı ve Fransa betimlemelerini ve son olarak Lübnan ulusal kimliğinin inşasında ve tarihyazımında kıtlığın yerini inceleyerek, ulus inşasının evrensel şablonuyla paralel nitelikler taşıyan bu retrospektif anlatının tüm topluma yayılamadığını, ancak resmi görüş haline getirilebildiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Lübnan, Kıtlık, Osmanlı İmparatorluğu, Fransız Mandası, Maruniler

The Instrumental Role of the Famıne of 1915-1918 in Nation-Building and Legitimization of the French Rule in Lebanon

Abstract

The great famine that occurred in the Levant region during the First World War had the most severe consequences in Mount Lebanon. The causes of the famine and the level of responsibility of various parties remain a matter of debate in the academic literature. But the Lebanese Maronite leaders portrayed the famine as a result of the Ottoman government's deliberate policy of starvation. This perspective became the dominant view in the aftermath of the war: on one hand, the catastrophe that the famine inflicted on the nation and the supposed resistance in the face of it became constitutive elements of Lebanese national identity, and on the other hand, France was placed in the position of a savior and this served as a legitimizing function for the French mandate between 1920 and 1943. By examining first the characteristics of the late Ottoman period in Mount Lebanon, secondly the roots of the famine and the different narratives about the famine, then the portrayal of the Ottomans and France in the Maronite discourse, and finally the place of the famine in the construction and historiography of Lebanese national identity, the article argues that this retrospective narrative, which parallels the universal pattern of nation-building, could not be disseminated to the whole society, but could become the official view

Keywords: Lebanon, Famine, Ottoman Empire, French Mandate, Maronites

* Makale geliş tarihi / Received date: 23.02.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 11.12.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 10.03.2026

Yazar email: selim.sezer@izu.edu.tr

CC BY NC ND

OPEN ACCESS

1915-1918 Kıtlığının Lübnan'da Ulus İnşasında ve Fransız Hakimiyetinin Meşrulaştırılmasında Araçsal Rolü

Giriş

1 Eylül 2020 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Lübnan'ın başkenti Beyrut'u ziyaret ederek devletin önde gelen isimleriyle bir araya geldi. Ziyaret ikili bir işlev taşıyordu. Macron'un Beyrut'ta bulunmasının asıl amacı, 1 Eylül 1920 tarihinde Fransız General Henri Gouraud tarafından *Grand Liban*'ın (Büyük Lübnan) ilan edilmesinin yüzüncü yıldönümü vesilesiyle düzenlenecek etkinliklerine katılmaktı. Diğer yandan 2019 yılı sonlarında başlayan protestolar sebebiyle ciddi bir siyasi altüst oluş içinde bulunan Lübnan'da 4 Ağustos 2020 tarihinde gerçekleşen ve olağanüstü bir yıkıma sebep olan Beyrut Limanı patlaması (Municipality of Beirut & UN-Habitat, 2020) sistemde tam bir açmaz meydana getirmişti. Patlamanın hemen arkasından Lübnan'a gitmiş olan Macron, bir aydan biraz daha az bir zaman sonra gerçekleştirdiği bu ikinci ziyarette, "son şans" olarak gördüğü iktisadi ve siyasi çıkış için nasıl bir yol haritasının oluşturulabileceği konusunda fikir alışverişlerinde bulundu (L'Orient-Le Jour, 2020). Bu ziyaretin zikrettiğimiz birinci boyutu Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki manda pratiğinin mirasını ve manda yönetiminin temel iddiası olan Lübnanlılara kendi ulus-devletlerini kurmak için yön gösterme misyonunu sahiplendiğinin göstergesi iken, diğer boyutu da 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransız yönetiminin Lübnan siyasetine "tavsiye" niteliğinde de olsa müdahil olmaya devam ettiğini ortaya koyuyordu.

Lübnan'da düzenlenen yüzüncü yıl etkinliklerine siyasi ve iktisadi krizin gölgesi düşmüş olsa da etkinlik hazırlıklarına tam bir yıl önceden başlanmıştı. 1943 tarihli Ulusal Pakt (Traboulsi, 2012, ss. 110-111) gereği Maruni Hıristiyan cemaatinden olan dönemin Cumhurbaşkanı Mişel Aun, 31 Ağustos 2019 tarihinde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında bir yandan Lübnanlılara bu büyük günün önemini anlatırken, bir yandan da Lübnan tarihine dair bir özet sunmuştu. Lübnan'ın 402 yıl boyunca "Osmanlı işgali" altında yaşadığını, Osmanlı boyunduruğundan kurtulma yönündeki tüm girişimlerin şiddet ve kan dökme

yoluyla bastırıldığını söyleyen Aun'un sözlerinin bir kısmı Birinci Dünya Savaşı yılları ve sonrası hakkındaydı:

> Osmanlıların özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Lübnanlılara karşı uyguladığı devlet terörü; kıtlık, zorunlu askerlik ve zorla çalıştırma sebebiyle yüz binlerce insanın kurban verilmesiyle sonuçlanmıştır. Kurtuluş ve isyan ruhunu yok etmek için kurdukları darağaçlarını da ihmal etmemek gerekir.
>
> Tüm bunlara ilave olarak, Mutasarrıflık rejimi tarafından uygulamaya konulan tüm yeni idare ve güvenlik örgütleri ve kurumları, Cemal Paşa'nın bunları ilga etmesi ve Mutasarrıf Ohannes Paşa'yı görevden alması sonrasında çökertilmiştir.
>
> Bu savaşın sona ermesi, Osmanlıların yenilmesi ve Lübnan'ın Fransız nüfuzu altına girmesiyle birlikte tarihimizde yeni bir sayfa açılmıştır. Biz 1920'de Büyük Lübnan'a, daha sonra da bağımsızlığa bu yeni sayfa sayesinde ulaştık (Presidency, 2019).

Devletin en tepesindeki figür tarafından ve 2019 gibi yakın bir tarihte dillendirilen bu sözlerin temelindeki örüntü, Osmanlı yönetiminin genel olarak bir işgal, baskı ve zulüm yönetimi olduğu, Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki uygulamaların ve aynı yıllarda ülkeyi kasıp kavuran kıtlığın bu durumu daha da ağırlaştırdığı, buna karşı güçlü bir direnişin olduğu, en sonunda ise Fransızların ulusa yeni bir ülke armağan etmesiyle Lübnanlıların kurtulduğu şeklindedir. Öte yandan bu anlatı Aun'a özgü olmadığı gibi yeni de değildir. Nitekim çalışmanın ilerleyen kısımlarında görüleceği üzere 20. yüzyıl boyunca gerek akademik çalışmaların bir bölümünde gerekse de siyasi söylemlerde Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki zulüm olarak tanımlanan pratikleri ile Fransa'nın kendisine biçtiği misyon arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmuş, özel olarak da 1915-1918 kıtlığı, Lübnan'da savaş sonrasında kurulacak olan Fransız hakimiyetindeki Büyük Lübnan'a giden temel halka olarak görülmüştür (özellikle Antonius, 1938; Hitti, 1957).

Bu makale temel olarak kıtlık anlatılarının hem Fransız mandasını meşrulaştırıcı rolünü hem de modern Lübnan'da ulus inşasındaki işlevini inceleyip tartışmakta, bunu yaparken de yukarıda çerçevesini kısaca sunduğumuz anlatının özellikle akademik yazında ne ölçüde kabul gördüğünü sorgulamaktadır.

Daha geniş bir çerçevede, makalenin üzerine inşa edildiği problematik, birkaç temel soru üzerinden formüle edilebilir. Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Cemal Paşa yönetiminin Lübnan'da kasıtlı bir aç bırakma politikası uyguladığı, üzerinde mutabakata varılmış nesnel bir olgu mudur yoksa alternatif

tarih okumaları mümkün müdür? İkinci ve temel soru olarak, savaş sonrası dönemde bir yandan Lübnan'da Fransız mandası tesis edilip diğer yandan ulus-devlet inşası gerçekleştirilirken savaş yıllarına ve özellikle kıtlığa dair anlatılar bu süreçlerde ne düzeyde rol oynamıştır? Üçüncü olarak, Fransa'nın Lübnanlılara ulus-devletlerini armağan eden ülke olduğu fikri Lübnan'da ulusal düzeyde konsensüs sağlanmış bir fikir midir yoksa hâkim toplumsal ve mezhepsel segmentler – temel olarak Maruni elitleri – bunu resmi görüş haline mi getirmiştir? Son olarak tüm bu süreçler, ulus inşasının evrensel şablonuyla ne ölçüde paralel olarak değerlendirilebilir?

Bu çerçevede birbiriyle etkileşim içinde bir dizi temayı inceleyen makale dört ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım ele aldığı konuların her alandan akademik okurlar tarafından daha anlaşılır hale gelmesi için 19. yüzyıl ortasından 20. yüzyıl ortasına kadar Lübnan'ın deneyimlediği siyasi süreçlerin panoramasını sunmakta ve ele alınan hususlar için bir bağlam inşa etmeye çalışmaktadır. İkinci kısımda 1915-1918 kıtlığı, literatürdeki önde gelen çalışmalara referansla tartışılmakta, bu şekilde hem kıtlığın genel bir resmi sunulmakta, hem de muhtelif aktörlerin kıtlıktaki rolüne dair farklı perspektifler ortaya konmaktadır. Üçüncü kısımda kıtlık, varsayılan direniş ve Fransız yönetimi arasında doğrudan bağ kuran çeşitli anlatılar daha detaylı olarak incelenmekte ve makalenin argümanlarının inşa edildiği dördüncü bölüme doğru bir geçiş sağlanmaktadır. Son kısımda kıtlık anlatılarının ulus inşasındaki yeri, bazı teorik ve kavramsal göndermelerle incelenmekte ve bunun siyasi motivasyonlarla inşa edilmiş bir tarih anlatısı ve temelde bir Maruni söylemi olduğu, ulusun tamamı tarafından paylaşılmadığı ileri sürülmektedir.

1. Lübnan'ın Uzun Yüzyılı: Bir Siyasal Entite Olarak Cebel-i Lübnan'ın Şekillenmesi, Savaş Yılları ve Fransız Mandası

Bugünkü Lübnan Cumhuriyeti sınırlarından daha küçük bir alana denk düşen, Beyrut hariç olmak üzere kuzeyde Trablusşam ile güneyde Sayda arasında kalan Cebel-i Lübnan bölgesi, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap nüfus çoğunluklu bölgeleri arasında ilk kayda değer altüst oluşların yaşandığı yerlerden biri oldu. Halkın yarıdan fazlasının Maruni Hıristiyan olduğu bölgede 17. yüzyıldan beri hâkim yerel yöneticiler, heterodoks bir İslam mezhebine mensup olan Dürzi toplumundandı (Hakim, 2013, ss. 14-15). Ayrıca Sünni ve Şii Müslümanlar ile Rum Ortodoks ve Rum Katolik Hıristiyanlar gibi farklı cemaatler de bu bölgede sakindi.

Modern öncesi dönemde kayda değer bir din ve mezhep çatışmasının yaşanmadığı Cebel-i Lübnan bölgesi, 1832 yılında, Levant (yahut Biladüşşam) bölgesinin geri kalanıyla birlikte, isyancı Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa tarafından işgal edildi ve bu işgal 1840 yılına kadar devam etti. Bu süreçte İbrahim Paşa tarafından atılan en önemli adımlar arasında, Marunileri hâkim pozisyona yerleştiren yeni bir yapının kurulması, eski yerel yöneticiler olan Dürzilerin silahsızlandırılması ve liderlerinin bir kısmının sürgün edilmesi de vardı. 1840 yılında bölgede merkezi Osmanlı yönetiminin yeniden tesis edilmesinden sonra ise Dürzi liderler Lübnan'a döndü ve Dürziler ile Maruniler arasında kaçınılmaz çatışmalar patlak verdi. 1842 yılında Osmanlı devletinin, Cebel-i Lübnan'ın kuzeyinin Maruni, güneyinin Dürzi bir kaymakam tarafından yönetileceği yeni bir düzenlemeye gitmesi, iki topluluk arasındaki gerilimi yalnızca kısmi düzeyde ortadan kaldırabildi. Öte yandan 1840'larda ve 1850'lerde Maruniler Fransa ile ilişkilerini geliştirirken, cemaatin önde gelen din adamları Fransız otoritelerine mektuplar göndererek aralarındaki güçlü tarihsel bağları vurguladı ve özellikle Dürzi saldırılarına karşı kendilerinden koruma istedi.[1]

1860 yılında topluluklar arası çatışmalar bir kez daha ve yirmi yıl öncekinden çok daha geniş çaplı olarak patlak verdiğinde ve binlerce Hıristiyan hayatını kaybettiğinde Düvel-i Muazzama'nın tamamı sürece müdahil olduğu gibi, Fransa bölgeye asker dahi çıkardı. Bu devletler ile Osmanlı devleti temsilcileri arasında aylar boyunca süren müzakerelerin ardından 1861 yılında yeni bir düzenlemede mutabık kalındı. Bu çerçevede kurulacak Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı özerk bir yapıya sahip olacak, başında Osmanlı vatandaşı, ancak Lübnanlı olmayan bir Hıristiyan mutasarrıf bulunacak ve bu kişi göreve ancak Büyük Devletler'in onay vermesi halinde gelecek, ayrıca her cemaatin ikişer temsilcisinden oluşan bir idare meclisi, mutasarrıfa yardım edecekti. Bu düzenleme hiçbir topluluk için tam olarak tatmin edici olmasa da yerleşiklik kazandı ve Cebel-i Lübnan'da elli yıl sürecek bir iç barışa zemin oluşturdu (Akarlı, 1993, s. 33).

Fiilen Osmanlı yönetiminden neredeyse ayrı şekilde yönetilen Cebel-i Lübnan'ın idare, vergi ve diğer hususlardaki ayrıcalıkları tüm dönemlerde korundu. 1908 yılında Osmanlı devletinde Meşrutiyet yönetimi yeniden ilan edildiğinde, tüm topluluklardan aydın ve elitler, Mutasarrıf Yusuf Franko Paşa'nın keyfiliğinin sınırlandırılması ve anayasa hükümlerinin Lübnan'da da uygulanması yönünde görüş ve eylem birliği içinde oldu, ancak meşrutiyetin

1 İki önde gelen Lübnanlı Maruni din adamının Fransız otoritelerine yazdığı, Fransa ile Maruniler arasındaki tarihi bağları vurgulayan ve Fransa'dan yardım dileyen metinlerin orijinalleri için bkz. Murad, 1844 ve Azar, 1852. Metinlerden alıntılar ve bir analiz için bkz. Sezer, 2023: 35-38.

Cebel-i Lübnan'a teşmilinin doğal sonucu olarak İstanbul'a mebus gönderilmesi gündeme geldiğinde toplulukların koalisyonu çatladı. Sonuç olarak da mebus gönderilmesi halinde Lübnan'ın ayrıcalıklarının son bulacağı, bu yüzden mebus gönderilmemesi gerektiği görüşü galip geldi (Sezer, 2021, ss. 69-96).

Lübnan'da merkezi Osmanlı yönetimi, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesini izleyen süreçte yeniden tesis edildi. Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa aynı zamanda Suriye Genel Valiliği görevini üstlendi ve Suriye, Lübnan ve Filistin bölgelerini geniş yetkilerle yönetmeye başladı. Cemal Paşa 1915 yılında, 1861 tarihli düzenleme hükümlerine aykırı bir şekilde, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi bir Müslüman olan Ali Münif Bey'i Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı olarak tayin ederek özerk mutasarrıflık rejimine fiilen son vermiş oldu (Çiçek, 2020, s. 173); bir süre sonra ise bölgeden İstanbul'a üç mebusun gönderilmesi sağlandı (MMZC, 1917). Bölge genelinde sert tedbirlere başvuran Cemal Paşa örneğin Filistin'deki Siyonist Yahudilere karşı sistematik bir sürgün politikası uyguladı. Özellikle 1917 yılının Nisan ayında İtilaf Devletleri'nin yaklaşan saldırısı gerekçe gösterilerek, Filistin'in sahil şeridinde bulunan ve binlerce Yahudi'nin de yaşadığı Yafa şehrinin sayılı günler içinde tahliye edilmesi, Batı devletlerinin şiddetli tepkilerine yol açtı ve bir Yahudi tehciri olarak betimlendi (Mazza, 2016, s. 96). Cemal Paşa'nın bölgedeki "demir yumruk" siyasetinin en bilinen sonucu ise, çeşitli gizli cemiyetlere üye olmak ve isyan hazırlığında bulunmak iddiasıyla çok sayıda Arap milliyetçisinin 1915 ve 1916 yıllarında, Beyrut-Şam yolu üzerinde bulunan Aley kasabasında kurulan Divan-ı Harp'te yargılanması ve aralarında eski Meclis-i Ayan üyesi Abdülhamid el-Zehravi ile eski Nasıra Kaymakamı (ve daha sonra Şam mebusu) Şükrü el-Aseli'nin de bulunduğu toplam 34 kişinin idam edilmesi oldu.[2] Ancak aşağıda belirtileceği gibi pek çok sosyal bilimcinin üzerinde mutabık kaldığı üzere, bölge halkının Osmanlı yönetimiyle bağlarını en fazla zedeleyen olaylar, Cemal Paşa'nın bölgede hayata geçirdiği seferberlik önlemleri ile, 1915 yılında başlayan kıtlık oldu.

Birinci Dünya Savaşı 1918 yılı sonlarında nihayete erdiğinde Osmanlı Devleti kaybeden taraftaydı ve Arap nüfus çoğunluklu bölgeler Britanya ve Fransa'nın askeri kontrolü altına girdi. Fransa, 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Antlaşması'na paralel bir şekilde, önceki yüzyılın ortalarından beri kültürel ve siyasi nüfuz kurmaya çalıştığı Suriye'nin sahil kesimleri ile Lübnan'ın hakimiyetini eline alacaktı. 1 Eylül 1920 tarihinde General Henri Gouraud, Beyrut'ta muhtelif dinsel ve mezhepsel cemaat temsilcilerinin de katıldığı bir

2 Yargılanan kişiler, kendilerine yöneltilen suçlamalar, sanıkların yaptığı savunmalar ve "itiraflar" ve verilen cezalar, Dördüncü Ordu tarafından yayınlanan bir metinde – elbette bir tarafın görüşünü yansıtacak şekilde – detaylandırılmıştır (Dördüncü Ordu-yu Hümayun, 1916).

törenle, bugünkü sınırlarına genişletilmiş *Grand Liban*'ın kuruluşunu ilan etti. Lübnan'da 1922 tarihli Milletler Cemiyeti kararıyla Fransız mandası resmiyet kazanacak, 1926 yılında ise büyük ölçüde Fransız idaresinin şekillendirmesiyle Lübnan Cumhuriyeti Anayasası ilan edilecekti.[3] Yeni koşullar altında Maruniler, Müslüman nüfusun yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerin Lübnan'a eklenmesiyle artık çoğunluk değildi, ancak halen ülkenin en kalabalık topluluğuydu (Hourani, 1968, s. 121) ve daha önemlisi hem siyasi hem de iktisadi açılardan sistemin tepesinde yer alacaklardı. Aynı zamanda önceki yüzyıldan itibaren Ernest Renan ve Henri Lammens gibi Fransız şarkiyatçıların girişimleriyle inşa edilen, Lübnan'ın kendisini çevreleyen Arap ülkelerinden ayrı, müstakil bir tarihe, kimliğe ve kültüre sahip olduğunu ileri süren ve özellikle Maruni elitler tarafından güçlü bir şekilde desteklenen "Fenikecilik" ideolojisi, manda döneminde bir anlamda Lübnan'ın resmî ideolojisi haline geldi.[4] Lübnan 1943 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazandı, ancak geçmiş süreçlerin düşünsel ve kurumsal düzeydeki etkileri sonraki on yıllarda da kendini göstermeye devam etti.

Bu olaylar silsilesi, Birinci Dünya Savaşı'nın bölgenin ve bölgede yaşayan toplumların tarihi bakımından majör bir dönüm noktası olmasına ilave olarak, 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl ortalarına doğru uzanan tarihsel süreçte, Lübnan'ın kendine özgü bir siyasal ve düşünsel dönüşüm yaşadığını, bazı bakımlardan özgün denebilecek bir ulus inşası süreci geçirdiğini, Fransa'nın ve Lübnan Marunilerinin ise bu süreçte başat ve belirleyici roller oynadığını göstermektedir. 1915-1918 kıtlığının Lübnan siyasi tarihi ve hâkim söylemleri açısından oynadığı rol, burada ana çerçevesini çizdiğimiz geniş bağlam içinde daha anlaşılır hale gelecektir.

2. Yeni Literatürün Gözünden Kıtlık, Sebepleri ve Sonuçları

1915-1918 yılları arasında yalnızca Cebel-i Lübnan bölgesini değil, Suriye ve Filistin dahil bütün Levant bölgesini etkileyen kıtlığın hem insani yönden büyük bir yıkım getirdiğine hem de bunun önemli siyasi sonuçlarının olduğuna şüphe yoktur. Ayrıca savaşın diğer etkileriyle birlikte Lübnan'da gerçekleşen can kayıpları, orantısal olarak, Birinci Dünya Savaşı'na giren ülkelerin ortalama can kayıplarından da kendisini çevreleyen bölgedeki can kayıplarından da fazla

3 1926 Anayasası'nın Fransızca ilk versiyonu için bkz. MJP – Université de Perpignan (t.y.).

4 Fenikecilik olgusu hakkında Türkçe literatürde hazırlanmış en yeni ve en gelişkin çalışma için bkz. Danış (2024).

olmuştur: Nisan 1915 ile Aralık 1918 arasında Lübnan'da her üç kişiden biri hayatını kaybetmiş, bu şekilde Lübnan, "savaşa giren bütün diğer uluslardan daha fazla kişi başına düşen can kaybı" yaşamıştır (Pitts, 2018, s. 175). Dahası, civar bölgelerde ölüm oranlarının genellikle onda biri aşmaması sebebiyle, Cebel-i Lübnan'daki ölüm oranları yakın çevresinin de çok üzerinde olmuştur (Pitts, 2018, s. 184). Kıtlıktan en sert şekilde etkilenen bölgelerin Cebel-i Lübnan'ın Hıristiyan kısımları ile, 19. yüzyıl ortalarından itibaren dağ köylülerinin yaşama tutunabilmek için göç etmek zorunda kaldıkları Beyrut olduğunu belirten Cyrus Schayegh, bu bölgelerde Birinci Dünya Savaşı'nın "*harb el-cev*" (açlık savaşı) olarak adlandırıldığını aktarır (Schayegh, 2017, s. 115).

Birçok araştırmacı, kıtlığın Lübnanlıların savaş esnasında yaşadığı en yıkıcı deneyim olduğu ve bunun düşünsel ve siyasi kırılmalar ürettiği konusunda da hemfikir görünmektedir. Carol Hakim, hem Suriye hem de Lübnan için savaşın en travmatik etkilerinin zorlu ekonomik koşullar, kronik gıda yetersizlikleri ve 1915-1918 yılları arasında ülkede yıkım meydana getiren "dehşet verici" (*dreadful*) kıtlık olduğunu belirtirken (Hakim, 2013, s. 223), Talha Çiçek bir bütün olarak Biladüşşam bölgesi sakinlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutum değiştirmesinde kıtlığın oynadığı rolün Cemal Paşa'nın "korku rejiminin" ve Sina cephesindeki savaşların oynadığı rolden fazla olduğunu vurgulamaktadır (Çiçek, 2020, s. 373). Salim Tamari'ye göre ise bölge halkı kıtlık, çekirge istilası ve salgın hastalıkları da Cemal Paşa yönetimiyle ve onun üzerinden Osmanlı merkezi hükümetiyle ilişkilendirmiş ve tüm bu süreçler bölge halkının düşünsel kopuşunda önemli rol oynamıştır (Tamari, 2021, s. 39). Kudüs ahalisinden Muhammed Adil el-Salih'in açlığı canlı bir şekilde tasvir ettiği ve Osmanlı hükümetini halkın acılarına duyarsız kalmakla suçladığı, 1915-16 yıllarında kaleme alınmış günlüğü gibi, geniş anlamıyla bölge sakinlerinin o dönemde düşündüklerini ortaya koyan bazı kayıtlar da yakın zamanda geniş okur kitlelerine ulaştırılmıştır (Jacobson, 2008 s. 74).

Öte yandan kıtlığın tam olarak hangi sebeplerle meydana geldiği ve burada Osmanlı yönetiminin ne derece rol oynadığı literatürde tartışma konusudur. Cyrus Schayegh'e göre İtilaf Devletleri'nin uyguladığı katı deniz ablukası gıda arzında azalmaya sebep olmuş, Osmanlı devleti ise azalan miktardaki gıdayı bölgeye düzgün şekilde dağıtmayı başaramamıştır (Schayegh, 2017 s. 97). James L. Gelvin, savaş koşullarında temel meta fiyatlarının yükselmesi, savaşın ilk döneminde kuraklık, ısı artışı ve çekirge istilası gibi doğal faktörler sonucunda hasatta meydana gelen büyük düşüş gibi faktörlere işaret etmekte ve Schayegh'in de sözünü ettiği deniz ablukasının durumu daha da ağırlaştırdığını vurgulamaktadır (Gelvin, 1998, s. 22). Graham Auman Pitts'in 2018 tarihli çalışmasında belirttiği noktalar ise kıtlığın ve sebep olduğu ölümlerin "siyasi

sorumluluğunu" farklı taraflar arasında bölüştürmektedir: her ne kadar milliyetçi Arap tarihyazımının (biraz aşağıda görüleceği şekilde) ileri sürdüğü gibi Osmanlı yönetiminin "sadakatsiz" Lübnanlıları aç bırakarak cezalandırmak istediğini gösteren dolaysız bir kanıt olmasa da, potansiyel isyancı veya istilacı güçlere tedarik sağlanmasını önlemek üzere sahil şeridine buğday sevkiyatını sınırladığı doğrudur; benzer şekilde Fransa'nın da kıtlığı kasten meydana getirdiği kanıtlanabilir değilse de, dönemin arşiv belgelerinin ortaya koyduğu üzere Fransa Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, kıtlığın Arap bölgelerinde Osmanlı yönetiminden nefret edilmesini sağlamasını ummuştur (Pitts, 2018, ss. 179-180). Pitts'in işaret ettiği önemli bir nokta ise yaşanan süreçlerde bölge içi aktörlerin oynadığı roldür: 13 Ekim 1915 tarihli *El-İttihad el-Usmani* gazetesindeki bir haberden hareketle Beyrut ve Cebel-i Lübnan'da bir tür tekel oluşturan spekülatörlerin fiyat artışlarına sebep olduğunu aktaran Pitts, Cemal Paşa'dan Lübnan'daki gıda dağıtımını koordine etme izni alan Alfred ve Mişel Sursuk gibi yerli tüccarların bu ayrıcalıkları kişisel çıkarları için istismar ettiğini, benzer bir istismarın 1916 yılında Metn, Batrun ve Kisrevan kazalarındaki idareciler ve polis şefleri tarafından da gerçekleştirildiğini ve bu yerel memurların yoksullara dağıtmaları için kendilerine teslim edilen tahılları sattığını belirtmektedir (Pitts, 2018, ss. 181-182).

1915-1918 kıtlığının sebepleri ve sonuçları hakkında akademik literatürde bugüne dek hazırlanan en gelişkin çalışma, Tylor Brand tarafından kaleme alınan ve 2023 yılında yayımlanan *Famine Worlds: Life at the Edge of Suffering in Lebanon's Great War* başlıklı kitaptır. Brand'in bu çalışmada değindiği ilk hususlardan biri, Britanya'nın Haziran 1915'te bölgeye uyguladığı tam deniz ablukasının oynadığı roldür ve yazara göre bu abluka, Suriye ve Lübnan sakinlerine yönelik bir tür "toplu cezalandırma" olarak ve onları Osmanlı yönetimine isyana zorlamak için hayata geçirilmiştir (Brand, 2023, s. 3). Bölgeyi kontrol eden ve çatışmanın ne kadar süreceği konusunda bir fikri olmadığı gibi, kimin ihtiyaçlarının öncelikli olduğu konusunda da rasyonel karar veremeyen Osmanlı askeri yönetimi ise ordunun ihtiyaçlarını halkın acil ihtiyaçlarının önüne koyarak krizi ağırlaştırmıştır (Brand, 2023, s. 4). Yerel memurların başarısız idaresi, spekülasyon, yolsuzluk, çekirge istilası gibi muhtelif faktörlerin etkisini de vurgulayan yazar, kendisinden önceki çalışmalardan farklı olarak, Lübnan'da üst üste binen üç kıtlığın yaşandığı tezini ileri sürmektedir. Buna göre dağlık alanda, kırsalda ve şehir merkezlerinde birbiriyle tam olarak aynı niteliklerde olmayan eş zamanlı üç ayrı kıtlık yaşanmıştır. Bu bölgelerden bazılarının kıtlık karşısında diğerlerine göre daha savunmasız olduğunu belirten Brand ayrıca, örneğin kırsal alandaki kıtlığın Osmanlı askeri politikasından birinci derece etkilendiğini, eşitsiz sosyal yapılar ile doğal felaketlerin de durumu ağırlaştırdığını söylerken, dağlık bölgelerde yaşanan krizin sebeplerini deniz aşırı ticaretin durması, para havalelerinin kesilmesi ve Osmanlı politikalarının yetersiz

kalması şeklinde sıralamaktadır. Yazara göre "her ne kadar her bölgenin sorunları savaşın kendisinden kaynaklanan aynı temel yapısal sorunlara dayansa da bu farklılıklar Beyrut'ta kıtlığa katlanmanın, bir tarım pazarı kasabası olan Baalbek'te ya da bir dağ köyü olan Baruk'ta yaşamaktan çok farklı olduğu anlamına" da gelmiştir (Brand, 2023, ss. 9-10). Kıtlıktan tüm Lübnanlıların aynı şekilde etkilenmediği temasına çalışmamızın ilerideki kısımlarında geri dönülecektir.

Sonuç olarak, yakın tarihli akademik çalışmalar ve dayandıkları birincil kaynaklar, 1915-1918 yıllarında Cebel-i Lübnan'da ve aynı şiddette olmamakla birlikte Levant bölgesinin geri kalanında yaşanan kıtlığın sebeplerine dair genel bir tablo çizmeye olanak vermektedir. Buna göre kıtlık, bir kısmı siyasi, bir kısmı doğal olmak üzere muhtelif faktörlerin üst üste binmesinin sonucu olarak yaşanmıştır. Osmanlı yönetimi, spekülasyon, tekelcilik, rüşvet ve yolsuzluk gibi olaylara engel olamadığı gibi, ordunun ihtiyaçlarını halkın ihtiyaçlarından öncelikli tutarak büyük çaplı can kayıplarının yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak burada bir kasıt olduğuna dair bir gösterge yoktur. İsyan beklentisiyle bölgeyi abluka altına alan İtilaf devletleri ise – bu noktada literatürde tam bir mutabakat olmasa da – bu süreçte bir düzeyde de olsa kasıtlı bir role sahip gibi görünmektedir. Ayrıca 1917 yılının başlarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri bu bölgeye yönelik yoğun bir insani yardım çabasına girişirken, örneğin Beyrut ve Cebel-i Lübnan'a yönelik tonlarca yardım ürünü getiren *Caesar* isimli yük gemisi New York'tan İskenderiye'ye vardıktan sonra Beyrut'a doğru yol almaya hazırlanırken, Fransız diplomatların Amerikalı diplomatlara gemi için geçiş izni verilmediğini haber verdikleri bilinmektedir (Pitts, 2018: 186). Kıtlıkta daha tali bir rol oynamış olsa da 1914 yılının Ekim ayında Fransa'nın ipek kozası alma bahanesiyle Suriye ve Hayfa limanlarından "külliyetli miktarda buğday, arpa ve nohut gibi zahireyi Fransa'ya kaçırdığı" da kayıtlara geçmiştir (Bozkurt, 2023, s. 239). Bütün bunlara rağmen 20. yüzyıl başından günümüze kadar uzanan dönemde üretilen akademik ve siyasi anlatıların bir kısmı Osmanlı/Cemal Paşa yönetimini yaşananların tek sorumlusu olarak gösterirken, Fransa'yı bir kurtarıcı pozisyonuna yerleştirmiştir. Bir sonraki kısımda bu anlatılardan bazıları incelenecektir.

3. "Aç Bırakan Osmanlı" Karşısında "Kurtarıcı Fransa" Denklemi

Mişel Aun'un giriş kısmında alıntıladığımız sözleri kuşkusuz ilk kez o tarihte dillendirilen veya Lübnan siyasi söylemlerine yabancı olan sözler değildir. Bu yaklaşımın en eski kökenini savaş döneminin Maruni Patriği Elias el-Huveyk'in savaştan hemen sonraki sözlerinde bulmak mümkündür. Huveyk o

tarihte kıtlığı, Lübnan'da Hıristiyan hakimiyetinde bir Fransız yönetimi kurulmasını meşrulaştıracak şekilde araçsallaştıran ilk kişi olmuştur (Brand, 2023, s. 12). Elias el-Huveyk Ağustos 1920'de de yardımcısı Abdullah el-Huri ile birlikte Paris'e giderek dönemin Fransa Başbakanı Millerand'la görüştüğünde Lübnan'ın ayrı bir ülke olması gerektiğini savunurken, kullandığı argümanlardan biri de Lübnan nüfusunun üçte birinden fazlasının "Türkler tarafından uygulanan terör ve kasıtlı aç bırakma" politikası nedeniyle hayatını kaybettiği olmuştur (Pitts, 2018, s. 188).

Bu temanın Lübnan edebiyatı ve popüler kültüründe de karşılık bulduğu görülmektedir. Örneğin başrolünü Feyruz adıyla bilinen ünlü Lübnanlı şarkıcı Nouhad Haddad'ın oynadığı 1967 yapımı *Safar Barlik* (Seferberlik) filminin ana teması, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı devletinin Lübnan halkına uyguladığı "zulüm" ve Lübnanlıların bunun karşısında sergilediği "direniş"tir. Filmin bir sahnesinde, kurgusal bir direniş karakteri olan Ebu Ahmed, Cebel-i Lübnan'da yaşanan kıtlığı halkı aç bırakma girişimi olarak tanımlar, "çünkü aç bir halk direniş hakkında düşünmeyi bırakır" (Pitts, 2020, s. 218).[5] Benzer bir şekilde, Tevfik Yusuf Avvad da 1939 tarihli *El-Ragif* (Somun Ekmek) isimli romanında Aley mahkemesinde yargılanan Sami Asım isimli gizli bir direniş hücresi üyesi (ve yine kurgusal) karaktere "Biz özgürlük ve bağımsızlık peşinde koşan Araplarız" dedirtirken, karşısındaki Türk yargıca "hepinizi açlıktan öldüreceğiz" dedirtmektedir (Pitts, 2020, s. 223).

Öte yandan benzer temalar geçen yüzyılın erken dönemlerinden günümüze kadar çeşitli akademik ve yarı-akademik çalışmalarda da işlenmiştir. Bilindiği gibi 20. yüzyıl Arap milliyetçi tarihyazımı, George Antonius'un *Arab Awakening* (1938) kitabıyla başlatılır ve Zeine N. Zeine'nin 1958 tarihli *Arab-Turkish Relations* çalışmasından başlayarak 20. yüzyılın ikinci yarısında bu alanda kaleme alınmış çalışmaların çoğu, şu ya da bu düzeyde Antonius eleştirisi üzerine inşa edilmiştir. Zira Antonius, söz konusu çalışmasında ikna edici olmayan temeller üzerinde, Batı milliyetçiliklerinin muadili bir Arap milli uyanışı anlatısı inşa etmiş, bu uyanışın da Arapların çoğunu, hatta hepsini peşinden sürüklediğini varsaymıştır. Antonius, çalışmasının bir yerinde 1915-1918 kıtlığını siyasi bir bağlama yerleştirir ve bunu üç düzlemde yapar. Birinci olarak, halkın yaşadığı acıların onların siyasi amaç ve yönelimlerinden, daha özel olarak da İtilaf devletlerine duydukları sempatiden bağımsız olmadığını ileri sürer. İkinci olarak kıtlığın muhtelif sebeplerden kaynaklı olduğunu kabul ederken, tüm bu sebeplerin gerisinde Osmanlı yönetiminin kasıtlı güdülerinin yattığının açık olduğunu savunur. Üçüncü olarak ise İtilaf devletlerini açık bir şekilde kurtarıcı

5 Filme çevrimiçi erişim için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=bEsl8-pQISE. Tylor Brand, filmde betimlenenin aksine, yerli halkın topluca direniş yoluna girdiğini gösteren bir tarihsel kayıt bulunmadığını vurgulamaktadır (Brand, 2023, s. 176).

pozisyonuna yerleştirir ve hatta Fransız, İngiliz ve Amerikalı yardım kuruluşlarının "insani ve onurlu bir rekabet" içinde olduğunu söyler (Antonius: 1938, s. 242).

Her ne kadar 20. yüzyılın ikinci yarısındaki revizyonist tarih çalışmaları daha makul ve dengeli anlatılar üretse de, Tylor Brand'in işaret ettiği üzere pek çok çalışmada kıtlık, Lübnan'daki Osmanlı yönetimi dönemini Avrupa hakimiyeti dönemine ve ulus inşasına bağlayan bir "menteşe" (*hinge*) olarak ele alınmıştır. (Brand, 2023, s. 12). Brand bu yaklaşımın skolastik olarak Antonius'tan türediğini söylemekle birlikte Philip Hitti'nin klasik çalışmasını (1957) da benzer bir kategoriye yerleştirmektedir. Bu çalışmalar daha eski tarihli olup, yukarıdaki kısımlarda gördüğümüz üzere yakın tarihli akademik çalışmalar alternatif anlatılar oluşturuyor olsa da aynı yaklaşım, örneğin, 2021 yılında Tom Najem ve Roy Amore tarafından yayımlanan Lübnan Tarihsel Sözlüğü'nde de belirgin bir şekilde görülmektedir. Sözlüğün doğrudan kıtlığı anlatan "*Great Famine*" maddesi, kıtlığın doğal sebeplerden askere alıma ve İtilaf devletleri ablukasına kadar bir dizi farklı sebepten kaynaklı olduğunu belirtmekle birlikte dezenformatif bir siyasi çerçeve de üretmekte ve 1915-1916 yıllarında Aley mahkemesinde infaz edilen idam cezalarının tamamen farklı bir bağlamda gerçekleşmesine karşın, bu idamların kıtlığın doğurduğu kriz ortamındaki isyana katılım sebebiyle gerçekleştirildiğini iddia etmektedir (Najem & Amore, 2021, s. 119). Sözlüğün Fransız mandası dönemini anlatan "*French Period*" maddesi ise hem kıtlığa dair tek taraflı bir anlatı sunmakta, hem de kıtlık ile Fransız mandası arasında zımni bir neden-sonuç ilişkisi kurmaktadır:

> Birinci Dünya Savaşı Lübnan'a yıkım getirdi. Osmanlılar doğrudan kontrolü ele almak için bir ordu gönderdi. Tedarik yolları kesildi ve hayvanlara el konuldu, bu ise yaygın bir kıtlığa sebep oldu. Osmanlılar Almanlarla yan yana gelmişti ve savaşta imparatorluklarını kaybettiler. Fransa'ya yeni kurulan Milletler Cemiyeti tarafından Lübnan üzerinde, *Grand Liban* olarak bilinen manda verildi. *Grand Liban*'ın, yahut Büyük Lübnan'ın sınırları tanımlandı ve bunlar modern Lübnan'ın sınırları oldu. 1926 yılında bir Lübnan anayasası ilan edildi, Lübnanlı bir hükümet tesis edildi, ancak nihai otorite halen Fransızların elindeydi (Najem ve Amore, 2021, s. 5).

Bu noktada sorulması gereken önemli bir soru ise, tüm bu örüntü ve söylemlerin Lübnan'daki toplumsal karşılığının ne düzeyde olduğu ve kıtlığın ortaya çıkışından Fransız hakimiyetinin tesisine uzanan dönemde sergilenen tutumlarda bir toplumsal/ulusal mutabakatın bulunup bulunmadığıdır. Kıtlığın Lübnan ulusal belleğinde tuttuğu rol bazı açılardan sınırlı göründüğü gibi, 1920 sonrasında Fransız himayesinde Maruni/Hıristiyan liderliğinde bir ulus inşasının gerçekleştiği doğruysa da Lübnan ulusunun tamamının bu projeyi desteklediğini

iddia etmek mümkün değildir. Çalışmamızın dördüncü ve son kısmında bu konular, bazı teorik ve kavramsal referanslarla birlikte tartışılacaktır.

4. Lübnan Ulusal Tarihi, Yeni Kimlik İnşası ve Kıtlık

Mehmet Fahri Danış, yukarıda kısaca bahsettiğimiz Fenikecilik ideolojisinin Lübnan ulusal kimliğinin inşasında oynadığı rolü detaylı şekilde incelediği çalışmasında, ulusal tarihyazımı hakkında şu tespitleri yapar: "Milli bir tarih, topluluğun ortak belleğinde yer edinmiş ve genellikle sözlü anlatılarla zaman içerisinde değişikliklere uğramış birtakım zaferlerin, yenilgilerin, figürlerin, kahramanların ya da sembollerin derlendiği, bütünlüklü bir söylemin parçalarını oluşturacak şekilde yapılandırıldıkları ve iktidar tarafından da desteklenen resmi tezler vasıtasıyla tedavüle sokuldukları bir akademik sürecin sonucunda ortaya çıkar" (Danış, 2024, s. 68). Lübnan'ın resmi tarih anlatıları da ulusal kimliği de ağırlıklı olarak 1920-1943 yılları arasındaki Fransız mandası döneminde hem Fransızlar hem de onlar tarafından sistemin tepe noktasına yerleştirilmiş Maruni siyasetçiler ve elitler vasıtasıyla inşa edilmiştir. İlk kısımda belirtildiği üzere, Lübnan'ın kendisini çevreleyen Arap ülkeleri ve toplumlarından ayrı bir kültürden beslendiği, Arap fetihlerinden çok önce Lübnan'da hâkim olmuş kozmopolit Fenike uygarlığının devamı olduğu tezi bu tarihyazımı ve ulus inşası süreçlerinin merkezinde olmuştur. Ayrıca 1860 yılından itibaren özellikle Hıristiyanlar arasında yaygın olarak görülen Cebel-i Lübnan'dan dışarıya göç dalgasının Birinci Dünya Savaşı sonrasında rekor seviyelere ulaşmasının akabinde "Fenikeli bağlara dönüş" fikri, Maruniler arasında güçlü bir siyasi ideolojiye dönüşmüştür (Atlıoğlu, 2014, s. 201).

Öte yandan Danış'ın yukarıda alıntıladığımız tespiti, ulus inşasının öteki boyutlarına da uygulanabilir gibi görünmektedir ve 1915-1918 kıtlığı da bu boyutlara dahildir. Nitekim kıtlık, görüldüğü üzere hâkim anlatıda, ulusa indirilmiş bir darbedir: siyasi sebeplerden ötürü halk aç bırakılmış, bunun sonucu ise ulusun sayısız evladının hayatını kaybetmesi olmuştur. Bir başka deyişle bu, ulusun başına getirilmiş büyük bir felakettir. Bu hikâyenin sonunda bir kahramanlık da vardır, ancak bu kahramanlar, sadece ulusun kendi evlatları değil, aynı zamanda ve esas olarak onların kurtarıcıları olan müttefik güçler, özel olarak da Fransa'dır. Bununla birlikte aşağıda göreceğimiz sebeplerden ötürü bu anlatı bazı yapısal sorunlar içermektedir.

Meral Uğur Çınar'a göre "tarihsel anlatılar yoluyla siyasiler birden çok siyasi kanadın kesişim kümesi olabilecek nitelikte hikâyeler üreterek ortak bir payda sağlamada oldukça başarılıdır. Resmi tarih, yazılış biçiminin genel

karakteri ve birden fazla yorumlama biçimine açık oluşu nedeniyle siyasi yelpazede kolayca birden fazla siyasi görüşün kapsamı dâhilinde kalabilir" (Çınar, 2017, s. 147). Lübnan gibi, dinsel ve mezhepsel cemaat kimliklerinin toplumsal ve siyasal hayatta birinci derecede belirleyici bir rol oynadığı bir ülkede, Çınar'ın farklı siyasi gruplar hakkında yaptığı tespitin bir benzerini farklı cemaatlere teşmil etmek – hiçbir cemaatin siyasi yönelimleri itibariyle tam olarak homojen olmadığını teslim etmekle birlikte – uygun görünmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Lübnan'ın hâkim unsurları, gerçekte tüm cemaatler tarafından paylaşılmayan bir fikri ulusal fikir haline getirebilmiştir.

Nitekim, buraya kadar olan kısımlarda çerçevesini sunmaya çalıştığımız hâkim anlatı takip edildiğinde, bütün Lübnanlıların kendilerini kıtlıktan kurtaran Fransa'ya kucak açtığı ve Fransız mandasını desteklediği sonucuna varmamız gerekir. Oysa örneğin, savaştan hemen sonra Levant bölgesindeki toplulukların eğilim ve taleplerini inceleyip Paris Barış Konferansı'na bildirmekle görevlendirilen Henry Churchill King ve Charles Richard Crane'in hazırladığı ve kendilerinin ismiyle bilinen King-Crane Raporu, tarihsel olarak İngiliz yanlısı olan Lübnan Dürzilerinin ülkede Fransız mandası kurulması halinde Lübnan'dan çıkmak istediklerini gözlemlemiştir (King & Crane, 1919, s. 21). Lübnan'ın üçüncü büyük topluluğu olan Şiilerin Fransız mandasını desteklediğine dair herhangi bir delil mevcut olmadığı gibi, örneğin Selcan Özdemirci Cinal, mandanın ilk yıllarında Güney Lübnan Şiileri arasında yaygın şekilde görülen haydutluk faaliyetlerini maddi kazanç arayışından çok, mevcut iktidara (yani Fransız mandasına ve onların inşa ettiği Maruni hegemonyasına) karşı direniş bağlamına yerleştirmektedir (Cinal, 2024, s. 130). Geleneksel olarak Osmanlı yönetimine görece en yakın topluluklardan olan Sünnilerin kitlesel olarak Fransa'ya yakınlık duyduğunu gösteren bir bulgu yoktur. Öte yandan genel olarak Lübnanlı siyasal elitlerin de önemli bir bölümü Fransız mandası altına girecek değil, bağımsız bir Lübnan için çabalamış, farklı cemaatlerin nüfusa orantılı şekilde temsil edildiği Lübnan İdare Meclisi'nin on iki üyesinden yedisi 10 Temmuz 1920 tarihinde "Lübnan'ın tam ve mutlak bağımsızlığı" yönünde çağrıda bulunmuş ve Lübnan'ın sınırlarının Şam hükümetiyle varılacak bir anlaşma çerçevesinde belirlenmesini istemiş, ancak bu kişiler istişare için gittikleri Şam yolunda Fransız güçleri tarafından tutuklanıp sürgün edilmiştir (Hakim, 2013, s. 255). Büyük Lübnan'ın ilanı sonrasında da genel olarak Müslümanlar ve Hıristiyanlar iki zıt eğilim içinde olmuş, Müslümanların kayda değer bir kısmı "muhalif" bir pozisyon benimseyerek Arapçı bir temelde Suriye'yle birleşme temayülü gösterirken bu muhalefet gerek Fransız manda otoriteleri tarafından gerekse de Maruni Patriği Elias el-Huveyk tarafından görmezden gelinmiştir (El Baba, 2024, s. 30). Bu bağlamda bütün Lübnanlıların Fransız mandasını desteklediğini gösteren bir kanıt olmadığı ve aksine işaret eden pek çok gösterge olduğu gibi, Sara Zoghbi'nin belirttiği üzere Fransız

mandası topluluklar arası gerilimleri besleyen bir işlev de görmüştür (Zoghbi, 2025, s. 182).

Farklı cemaatlerin Fransız mandasına yaklaşımının farklı olmasına ilave olarak, Fransız mandasını meşrulaştırıcı rol oynayan kıtlığın kendisi Lübnan'ın farklı toplumsal sınıfları tarafından aynı şekilde deneyimlenmemiştir. Özellikle kırsal alanda topraksız köylüler ve kiracılar açlığı en şiddetli şekilde yaşarken, giderek daha ağır boyutta borçlandıkları toprak sahipleri için aynı durum geçerli olmamıştır. Şehir merkezlerinde ürün yokluğundan ziyade ürüne erişim imkanlarının yokluğu alt sınıfları açlıktan ölümle karşı karşıya bırakırken, tüccar sınıfı elinin altında bulunan sermaye sayesinde bu durumdan etkilenmemiştir (Brand, 2023: 28-37). Bunun da ötesinde, krizin başlangıcında kıtlığın yıkıma uğrattığı halk kesimlerine "acıyarak" bakan üst sınıflar, zamanla onlara "tiksinerek" bakar hale gelmiştir (Brand, 2023: 104). Ayrıca kıtlığı bir fırsata çeviren Beyrutlu tefeciler, ürün temin edebilmek için kendilerinden borç almaya mecbur kalan kişilere uyguladıkları faiz oranlarını savaş öncesine kıyasla üç katına (yüzde 70 ila 150 arası) çıkarmıştır (Traboulsi, 2012, s. 72).

Bu duruma rağmen, kıtlığın bütün ulusun başına gelmiş bir felaket olduğunu yahut bütün ulusun kıtlığın sorumlusu olarak görülen kesimlere karşı mücadeleye giriştiğini iddia etmek, yalnızca var olmayan bir tarihsel malzemeye dayanmak anlamında değil, aynı zamanda gerçekte var olmayan bir ulus mefhumuna işaret etmek anlamında da kurgusaldır. Bu ise pek çok ulus inşası sürecinde görülen şablonla uyumludur. Benedict Anderson'ın klasik yapıtında işaret ettiği gibi, "ulus, bir topluluk, bir *cemaat* olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır" (Anderson, 1995, s. 22). Anderson'ın teorik yaklaşımını benimseyen Anne-Marie Thiesse'in bir tespiti de incelediğimiz konuyla doğrudan örtüşmektedir: ortak mirasın varlığı, ulus inşasında vazgeçilmez olarak ihtiyaç duyulan bir mittir (Thiesse, 2021, s. 15).

Tüm bunlarla birlikte, kıtlık Lübnan ulusal belleğinde yeterince yer tutamamış gibi görünmektedir. Örneğin heykeller ve mezarlar da dahil olmak üzere ulusal anıt ve yapıların ulusal tarih ve kimlik inşasında oynadıkları yapısal rol bilinmektedir (Thiesse, 2021, ss. 162-166), ancak Lübnan'da kıtlık kurbanları için inşa edilmiş herhangi bir ulusal anıt yoktur. Öte yandan başkent Beyrut'taki Şehitler Meydanı'nda Aley mahkemesinde idam edilen kişiler için inşa edilmiş heykel şehrin yapısal unsurları arasındadır; oysa kıtlık nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı Aley mahkemesinin kurbanlarının sayısından – kıyas kabul edilemeyecek derecede – fazladır. Bir "hafıza kaybına" işaret eden Lucia Volk'un belirttiği üzere Lübnanlılar, kıtlık kurbanları için bir anıt dikmedikleri gibi, onları tarih derslerinin konusu da yapmamıştır (Volk, 2010, s. 4). Bu durum ise, siyasal, kültürel ve akademik alanlardaki karşılığını gördüğümüz resmi tezin

toplumsal alandaki kabulünün ve bunun kamusal alana yansımasının sınırlı kalmış olabileceğine işaret etmektedir.

Bu tartışmayı tamamlamak üzere, yeniden kıtlık ile Fransız mandası ya da Fransız hakimiyetinde kurulan *Grand Liban* arasındaki bağlantı noktasına dönecek olursak, Lübnanlı tarihçi Fawwaz Traboulsi, iki olgu arasında kurulabilecek tek gerçek bağın, iktisadi yıkım sebebiyle Lübnan topraklarının genişletilmesine duyulan ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Buna göre yeni devletin kurucu ve hâkim unsuru olacak olan Maruni elitler, küçük bir Hıristiyan devleti ile, sınırları genişlemiş, ancak bu sebeple farklı cemaatlerin de yoğun şekilde dahil olacağı daha büyük bir Lübnan fikri arasında kalmış, kıtlık ve genel olarak Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım sebebiyle ihtiyaç duyulan iktisadi kaynakların sürdürülebilirliği arayışı ise onları son kertede ikinci fikri desteklemeye yöneltmiştir (Traboulsi, 2012, s. 85). Tylor Brand ise kıtlığın Maruni topluluk kimliği açısından taşıdığı işlevi şu sözlerle tanımlamaktadır:

> Ülkenin Maruni nüfusu arasından pek çok kişi için savaşın sarsıcı hatırası, adeta bir soykırım ya da 19. yüzyıl İrlanda ve Hindistan'ındaki trajik kıtlıklar gibi hem bir acı kaynağı hem de bir topluluk kimliğin mihenk taşı olan tarihsel bir travma kaynağıdır. Kurbanlara karşı ağırbaşlı bir saygı ve hürmet dışında herhangi bir şey, geçmişin acılarını küçümsemek ya da Fransız mandasını eleştirenlerin savaş sonrasında uyguladığı kıtlık inkârcılığını anımsatmak anlamına gelebilir (Brand, 2023, s. 174).

Bu açıdan bakıldığında, kıtlığın bir bütün olarak Lübnan ulusal tarihinin, belleğinin ve kimliğinin değil, Lübnanlı *Maruni* tarihinin, belleğinin ve kimliğinin önemli bir yapısal unsuru olduğunu ileri sürmek yanlış görünmemektedir. En azından 19. yüzyıl ortalarından beri Osmanlı yönetimine en mesafeli kesim olan Maruniler için kıtlık, pençesinden kurtulmanın gerekli olduğu baskıcı bir yönetimin neden olduğu, hatta cezalandırma amacıyla kasıtlı olarak devreye soktuğu, siyasi boyutu apaçık bir trajedidir. Aynı dönemlerde Fransa'yla yakın ilişkiler geliştirmeye başladığını gördüğümüz Maruni topluluğunun önde gelen figürleri kıtlığı aynı zamanda Fransız hakimiyetindeki Büyük Lübnan'ın kuruluşu için meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanmış, hâkim pozisyonları sayesinde bunu bir "Maruni" söylemi olmakla sınırlı kalmaktan çıkarıp "Lübnanlı" söylemi haline getirmek için de çabalamıştır.

Sonuç

Bu çalışma, 1915-1918 kıtlığına dair detaylı bir anlatı sunma yahut kıtlıkta muhtelif tarafların rolünü tartışarak, Lübnan resmi tarihinin tezlerini çürütme amacıyla kaleme alınmamıştır. Makale, resmi anlatının sorunlu yanlarına işaret

etmekle birlikte, temel sorunsal olarak bu tezlerin nasıl bir siyasal işlevi yerine getirdiğini ve evrensel kabul görüp görmediğini incelemiştir ve yürüttüğümüz tartışmanın ardından birkaç nihai tespit yapmak mümkün görünmektedir.

Öncelikle kıtlığın, bir kısmı siyasi, bir kısmı doğal olmak üzere bir dizi farklı faktörün sonucu olduğu ve siyasi faktörlerin de yalnızca bir taraftan kaynaklı olmadığı, ilk dönemlerdeki çalışmalardan farklı olarak bugün tarihyazımının neredeyse ittifak ettiği bir husustur. Öte yandan kıtlık ve onu çevreleyen salgın hastalıklar gibi süreçlerin yol açtığı yıkımın Levant bölgesinin tamamında olduğu gibi Lübnan'da da halkın kayda değer bir kısmının Osmanlı yönetimiyle duygusal bağlarını kopardığı ya da en azından zayıflattığı görüşü de literatürde baskın görüştür ve bu makalenin yazarı tarafından da paylaşılmaktadır.

Bununla birlikte 1920 sonrasında geriye dönük olarak oluşturulan kıtlık anlatıları belli bir siyasi yönelime paralel olarak inşa edilmiştir. Bu yönelim temel olarak, Lübnan'da çeyrek asır boyunca devam edecek olan Fransız hakimiyetinin meşrulaştırılmasıdır. Fransız yönetiminin en büyük destekçisi olan hâkim Maruni unsur, bu süreçte belirleyici bir rol oynamış, kendi yönelimlerini bütün Lübnanlıların yönelimi gibi betimlemiştir. Bunun tamamlayıcısı olarak kıtlığın bütün toplumsal sınıflar tarafından aynı şekilde deneyimlenmemesine, hatta sınıf farklılıklarını keskinleştirmesine rağmen, ulus inşasının "evrensel" şablonuna uygun şekilde bu farklılıkları görünmez kılan, hem kıtlığın sebep olduğu yıkımın hem de ona karşı ortaya konan "direnişin" ulusal nitelikte olduğunu iddia eden retrospektif anlatılar üretmiştir. Gerçekte, herhangi bir kesimin sergilediği kayda değer bir direnişin var olduğunun bile yeterince göstergesi yoktur, ancak ulus inşası aynı zamanda kahramanlık hikayelerini de gerektirmektedir. Bu şekilde, ana sacayakları Osmanlı devleti ve Cemal Paşa'nın uyguladığı kasıtlı aç bırakma politikası, ulusun direnci ve Fransa'nın kurtarıcılığı olan bir resmi tarihyazımı üretilmiştir. Bu söylemlerin bütün Lübnanlılar tarafından benimsendiğini ve kıtlığın ulusal bellekte güçlü bir yer tuttuğunu söylemek için yeterli sebep yoktur. Buna rağmen – ve Lübnan'ın Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasının üzerinden yarım asırdan çok daha uzun zaman geçmesine rağmen – aynı söylem siyasetin ve toplumun en tepesindeki figürler de dahil olmak üzere çeşitli aktörler tarafından bugün de tekrar edilebilmektedir.

On binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan ve bir toplumsal travma niteliği taşıyan kıtlık sürecinin hem yerel Lübnan kaynakları hem Osmanlı arşiv kaynakları hem de Fransız arşiv kaynakları üzerinden derinlikli bir şekilde ve karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle bu alandaki literatüre yeni katkılar yapmak mümkün olacaktır. Alana yapılabilecek en özgün yeni katkı ise, bilimsel metodolojiye uygun şekilde oluşturulmuş bir örneklem üzerinden, farklı din ve mezhep topluluklarının hem genel olarak savaş yıllarını hem de özel olarak kıtlık

sürecini nasıl algıladıklarını ortaya koyacak kapsamlı bir saha çalışması olacaktır. Her ne kadar akademik çalışmalar kendi başlarına toplumsal ve siyasal sorunların çözümüne katkı gibi bir misyon taşımasa da savaşın ve kıtlığın travmasının Lübnanlılar arasında geçmişe yönelik önyargıları beslemesi, buradan doğan siyasi söylemlerin ise karşı-önyargılar meydana getirmesi muhtemel olduğundan, daha geniş ve bütüncül bir tablonun ortaya konulabilmesi, Türkiye ve Lübnan toplumlarının birbirini daha iyi anlamasına ve daha sağlıklı ilişkiler kurmasına da katkı sağlayabilecektir.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

Akarlı, E. D. (1993). *The long peace: Ottoman Lebanon, 1861–1920*. University of California Press.

Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayınları.

Antonius, G. (1938). *The Arab awakening: The story of the Arab national movement*. Jarrold and Sons.

Atlıoğlu, Y. (2014). *Savaşta ve barışta Lübnan Marunileri: Aziz Marun'dan iç savaş'a Maruni kimliği ve çatışma*. Kaknüs Yayınları.

Azar, J. (1852). *Les Marounites, d'après le manuscrit arabe du R. P. Azar*. Imprimerie-Librairie de l'Archevêché.

Bozkurt, C. (2023). Birinci Dünya Savaşı'nda Cebel-i Lübnan'da iaşe buhranı: Osmanlı hükûmetine yönelik Avrupa ve ABD kamuoyundaki iddialar. *Belleten, 87*(308), 233–263.

Brand, T. (2023). *Famine worlds: Life at the edge of suffering in Lebanon's Great War*. Stanford University Press.

Cinal, A. S. Ö. (2024). Sessiz bekleyişten direnişe, direnişten iktidara: Lübnan Şiîleri. In Y. Atlıoğlu & T. Yıldız (Eds.), *Lübnan'da mezhepler: Siyasi ve toplumsal ilişkiler* (pp. 125–160). Selenge Yayınları.

Çınar, M. U. (2017). Kolektif anlatı ve vatandaşlık kimliğinin inşasına dair sorular, cevaplar ve yeni sorular. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 26*, 135–156.

Çiçek, M. T. (2020). *Cemal Paşa Suriye'de: Birinci Dünya Savaşı yılları*. Kronik Kitap.

Danış, M. F. (2024). *Fenike miti ve Fenikecilik: Lübnan düşüncesinin temelleri*. VakıfBank Kültür Yayınları.

Dördüncü Ordu-yu Hümayun. (1916). *Aley Divan-ı Harb-i Örfisinde tetkik olunan mesele-i siyasiyye hakkında izahat*. Tanin Matbaası.

El Baba, J. (2024). Roots of Lebanon's sectarian politics: Colonial legacies of the French mandate. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science, 58*, 26–49.

Gelvin, J. L. (1998). *Divided loyalties: Nationalism and mass politics in Syria at the close of empire*. University of California Press.

Hakim, C. (2013). *The origins of the Lebanese national idea (1840–1920)*. University of California Press.

Hitti, P. K. (1957). *Lebanon in history: From the earliest times to the present*. Macmillan.

Hourani, A. (1968). *Syria and Lebanon: A political essay*. Librarie du Liban.

Jacobson, A. (2008). Negotiating Ottomanism in times of war: Jerusalem during World War I through the eyes of a local Muslim resident. *International Journal of Middle East Studies, 40*(1), 69–88.

King, H. C., & Crane, C. R. (1919). The King-Crane report. *The World War I Document Archive*. http://lib.byu.edu/index.php/The_King-Crane_Report

L'Orient-Le Jour. (2020, September 1). "C'est la dernière chance pour ce système": Macron maintient la pression. https://www.lorientlejour.com/article/1231075/macron-entame-le-deuxieme-jour-de-sa-visite-sous-le-signe-du-centenaire-du-grand-liban.html

Mazza, R. (2016). "We will treat you like Armenians": Cemal Pasha, Zionism and the evacuation of Jaffa, April 1917. In M. T. Çiçek (Ed.), *Syria in World War I: Politics, economy and society* (pp. 87–106). Routledge.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. (1917). Devre 3, İçtima senesi 2, Cilt 3, İnikat 34.

MJP – Université de Perpignan. (n.d.). *Liban: Constitution du 23 mai 1926*. https://mjp.univ-perp.fr/constit/lb1926.htm

Municipality of Beirut, & UN-Habitat. (2020). *Beirut port explosions response*. https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/municipality_of_beirut_-_beirut_explosion_rapid_assessment_report.pdf

Murad, N. (1844). *Notice historique sur l'origine de la nation maronite et sur ses rapports avec la France, sur la nation druze et sur les diverses populations du Mont Liban*. Librairie d'Adrien le Clere et Cie.

Najem, T., & Amore, R. C. (2021). *Historical dictionary of Lebanon*. Rowman & Littlefield.

Pitts, G. A. (2018). "Make them hatred in all of the Arab countries": France, famine, and the creation of Lebanon. In R. P. Tucker et al. (Eds.), *Environmental histories of the First World War* (pp. 175–190). Cambridge University Press.

Pitts, G. A. (2020). A hungry population stops thinking about resistance: Class, famine, and Lebanon's World War I legacy. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association, 7*(2), 217–236.

Presidency of Lebanon. (2019, August 31). President Aoun: "We want the Greater Lebanon for a hundred and thousand years…". http://www.presidency.gov.lb/English/Pages/SpeechesDetails.aspx?nid=25625

Schayegh, C. (2017). *The Middle East and the making of the modern world*. Harvard University Press.

Sezer, S. (2021). Meşrutiyetin yeniden ilanının Cebel-i Lübnan'daki yankıları: Güç mücadeleleri, çatışan aidiyetler ve Lübnancılığın zaferi. In Y. Atlıoğlu & M. F. Danış (Eds.), *Lübnan: Kimlik, toplum ve siyaset* (pp. 69–96). Vadi Yayıncılık.

Sezer, S. (2023). *Levant'ta dönüşüm çağı: Modern Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail'in oluşum süreçleri*. Babil Kitap.

Tamari, S. (2021). *Cihan harbi ve yeni Filistin* (M. Tütüncü, Çev.). Küre Yayınları.

Thiesse, A.-M. (2021). *Ulusal kimliklerin inşası: XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla Avrupa* (S. Sezer, Çev.). Babil Kitap.

Traboulsi, F. (2012). *A history of modern Lebanon* (2nd ed.). Pluto Press.

Volk, L. (2010). *Memorials and martyrs in modern Lebanon*. Indiana University Press.

Zoghbi, S. (2025). Les relations franco-libanaises: De l'héritage du mandat aux défis contemporains. *Enjeux et société, 12*(1), 181–198.